

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 77 (1992)
Heft: 4

Artikel: Esser jasters a Sagogn?
Autor: Bücheler, Esther / Mazzetta, Anita
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881650>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Esser jasters a Sagogn?

Regula Bücheler

Il vitg da Sagogn ei situaus bein, seigi quei geograficamein, socialmein, culturalmein e finanzialmein. Cumparegliau cun beinenqual auter vitg dalla Surselva ei il vitg da Sagogn privilegiaus. (Prest) tut ei cuntenschibel en in dai, ni ei d'anflar gest davon casa. A Sagogn dat ei dil tut: ina populaziun mischedada, da tut las vegliadetgnas, da tut las professiuns (ei dat relativamein biars mistergners e miedis) e plirs lungatgs. A Sagogn audan ins sursilvan, dialects svizzers, tudestg da scartira e tscheu e leu era auters lungatgs. Dapi la reformaziun dat ei era ina convivenza da catolics e reformai. Ord la gronda retscha d'uniuns, tradiziunalas sco era modernas, sa quasi mintgin eleger silmeins ina che corrispunda a ses interess. Representants dallas veglias famiglias da Sagogn, sco las famiglias Cavelti e Candrian, Bundi e Paulin cultiveschan aunc valurs e modas tradiziunalas, protegend quellas da novaziuns e d'influenzas che vegnan rinforzadas entras ils immigrai ed ils hosps da vacanzas. Casas degnas da vegnir protegidas, numerus baghetgs novs e reservas en las zonas da baghegiar dètg generusas caracteriseschan il maletg dil vitg, d'in vitg fetg sulegliv, circumdaus da pumera, ers e biestga che pasculescha. Naven da Sagogn cuntanschian ins tgunschamein, seigi quei cul traffic individual ni cul traffic public, il center turistic da Flem-Laax-Falera ed ils centers economics da Glion e Cuera. Cuort e bien: il vitg da Sagogn ei situaus oreifer bein ed ei in liug da habitar zun attractiv. Da quels avantatgs ein ins cunscients a Sagogn. E quels avantatgs ein per numerus immigrai propi la raschun pertgei ch'els han elegiu gest quei vitg per habitar. En vesta a talas qualitäts, san ins insumma aunc sesentir sventireivels, jasters e buc integraus a Sagogn?

Ina retscherca davart l'integraziun dils immigrai

La primavera 1992 hai jeu intercuretg a Sagogn l'integraziun dallas famiglias ch'ei setratgas neutier. ¹⁾ Sco geografa sociala hai jeu gia pli baul fatg part da studis davart l'emigraziun e l'immigraziun en regiuns da muntogna. E la meraviglia catscha mei d'intercurir novs connexs... d'intercurir a Sagogn il connex denter l'integraziun ed ils lungatgs. Il mintgadi da babs e mummas e da lur famiglias hai jeu vuliu scrutar a Sagogn, en special lur cumportament linguistic cun vischins e vischinas, cun collegs e collegas da lavur, cul postenent, cun l'ustiera, cun amitgs ed amitgas el temps liber, il cumportament linguistic dils affons en scola, en scolletta ed ordeifer quellas.

Sco metoda da lavur hai jeu fatg diever d'intervistas intensivass. Duront quater meins hai jeu viviu a Sagogn e priu part dalla veta dil vitg, d'activitads dallas uniuns e da numerosas occurrenzas. Ed jeu sun sesentida acceptada fetg bein el vitg.

Bia ei bien ed endretg a Sagogn

«Ils vischins plain a nus. Ins sa viver per sesez, ins sa denton era tschintschar in cun l'auter» (quei ein ils plaids d'ina mumma ch'ei vegnida avon dus onns cun sia famiglia da Flem a Sagogn). Sagogn ha cuntunschiu ina grondezia ed infrastruttura che lubescha da viver, tut tenor basegns, a moda anonima ni amiez il paterlem dil vitg.

En las 30 intervistas ch'jeu hai fatg cun mummas e babs da 15 famiglias immigradas domineschan sentiments positivs enviers Sagogn. Duas tiarzas dils intervistai han declarau ch'els sesentien integrar el vitg e ch'els vivien bugen cheu. «Nus (ils immigrai) stuein far igl emprem pass. Ils indigens vegnan buc.» (Quei tenor in um ch'ha gia empriu d'enconuscher numerusa glieud da differentes loghens). L'integraziun e l'assimilaziun dependan per gronda part dall'atgna prontadad e dall'aviartadad persunala. Lur maletg positiv da Sagogn ei d'attribuir, d'ina vart allas qualitads da quella vischnaunca, da l'autra vart denton era al caracter ed alla tenuta dallas famiglias intervistadas:

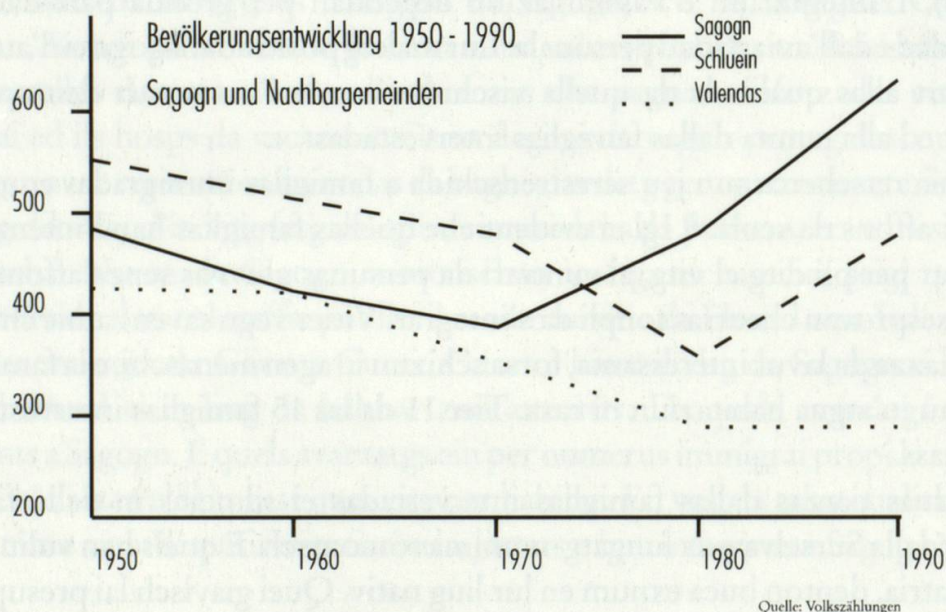
Per mia retscherca sun jeu serestrenschiu a famiglias immigradas cun affons pigns ni affons da scola. ²⁾ Igl ei evident che quellas famiglias han l'intenziun da s'installar per pli ditg el vitg, al cuntrari da persunas giuvnas senza affons, e che quellas sesprovan cheutras tonpli da s'integrar. Vitier vegn savens aunc ch'igl um ha ina plazza da lavur interessanta, forsa schizun in agen menaschi, e la famiglia ha acquistau in'atgna habitaziun ni casa. Tier 11 da las 15 famiglias intervistadas ei quei il cass.

Tier duas tiarzas dallas famiglias intervistadas ei silmeins in dalla famiglia oriunds dalla Surselva e da lungatg-mumma romontsch. E quels han vuliu turnar en lur patria, denton buca exnum en lur liug nativ. Quei giavisch lai presupponer da principi ina tenuta positiva enviers la Surselva - silmeins enviers la part sut dalla

Surselva. «Tochen a Glion e buca pli lunsch» (ha ina mumma manegiau ch'ei oriunda d'in liug turistic grischun pli grond e che ha viviu a Turitg ed en differents loghens grischuns pli gronds). Plirs dils intervestai ch'ei buca carschi si en Surselva han punctuau ch'ins vessi buca saviu perschader els da secasar en ina vischnaunca sur Glion ni en Val Lumnezia. Lur arguments per quella decisiun: la Cadi e la Lumnezia seigien relativamein periferas ed els vessien il sentiment d'esser isolai leu. Glion, Laax/Flem e Cuera cun lur purschida astgan buca esser memia lunsch naven dil domicil. Differents ein plinavon dil meini ch'ei maunchi en la Cadi ed en Val Lumnezia ina mentalitad aviarta e ch'in patertgar conservativ predomineschi. Condanavon che quels meinis ein d'attribuir a pregiudezis ei in'otra damonda che vegn buca tractada en quella lavur.

Buca aschi decisiva ei la derivonza geografica pil process d'integraziun. Gest aschi biars immigrai dalla Bassa, p.ex. da Turitg, sco Sursilvans e Sursilvanas sesentan fetg bein a Sagogn. Quei che pertucca la retscherca sco tala ston ins aunc remarcar che quella sa mo presentar ina part dalla realitad. Priu part da mias intervestas han predominantamein persunas ch'ei fetg interessadas da quei tema e che han da principi era ina tenuta positiva enviers quel.

Ils davos 20 onns ei il diember dalla populaziun da Sagogn carschius grondamein e quei augment ei d'attribuir surtut all'immigraziun da famiglias linguisticamein mischedadas (romontsch e tudestg svizzer) e svizzer tudestgas. Tgei influenza ha quei svilup en general per la veta sociala e culturala da Sagogn ed en special per il lungatg romontsch? Quella damonda pertuccont la situaziun linguistica ei tonpli

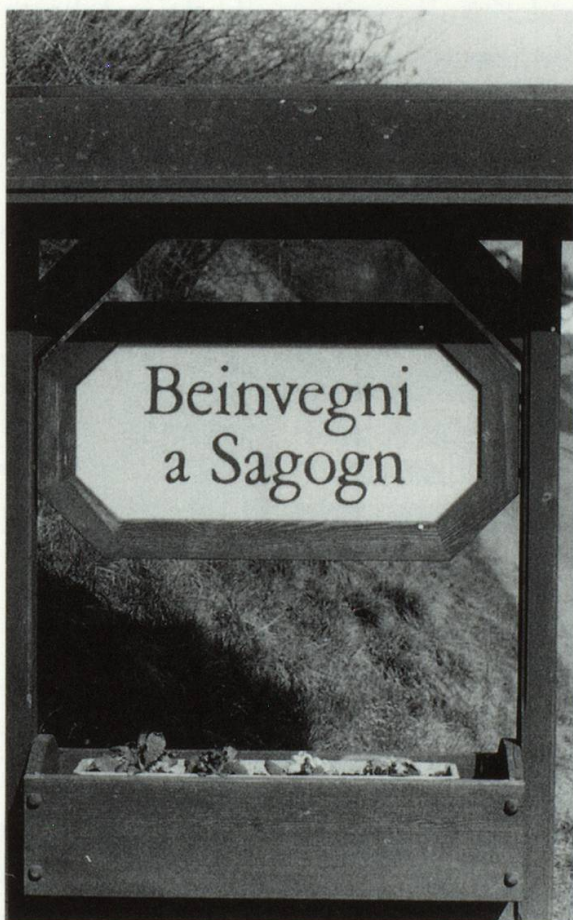
impurtonta, cun quei che Sagogn ei in vitg situaus agl ur dil territori romontsch e tschinclaus da dus loghens tudestgai, da Glion e dalla regiun turistica dalla Aren'alva.

Sagogn ei ina vischnaunca romontscha

A caschun dalla dumbraziun dil pievel da 1980 han 70% dils habitonts da Sagogn indicau il romontsch sco lungatg-mumma, 29% il tudestg svizzer (1% ha indicau in auter lungatg-mumma)³⁾. Condanavon ein quellas relaziuns semidadas ils davos onns? Ins sa esser spanegiaus sils resultats dalla dumbraziun dil pievel da 1990 (che vegnan publicai la primavera 1993).

En la constituziun communal da Sagogn, ch'ei vegnida revedida 1992, stat ei scret ch'il romontsch seigi il lungatg d'instrucziun per l'emprema tochen la tiarza classa primara... denton, sil plaz da pausa audan ins dapi treis, quater onns pli bia tudestg che romontsch, sco differents indigens constateschan. La mesadad dils affons da scoletta e dils scolars primars tschontschan bein aunc spirontamein ni predominantamein romontsch a casa... denton, la tendenza ch'ils affons tschontschan pli e pli tudestg in cun l'auter s'augmenta rapidamein ils davos onns.

En la constituziun communal stat ei plinavon scret ch'ils protocols dallas radunonzas communalas seigien da scriver per romontsch... denton, en las radu-

nonzas communalas dominescha il tudestg claramain dapi dus onns. En las sesidas dalla suprastanza communal vegn discurriu predominantamein tudestg dapi 1991, dapi l'elecziun d'in president communal che capescha bein romontsch, che discuora denton buca quel. Ils protocols dalla gronda part dallas uniuns dil vitg vegnan aunc screts per romontsch... denton, il diever dil lungatg denter ils commembers e las commemoras dallas uniuns dependa grondamein dalla schientscha da quels e dalla tenuta linguistica dallas persunas al tgamun. En general vegn discurriu dapli romontsch en las uniuns tradiziunalas che en las gruppaziuns modernas. Quei svilup en scola ed en la veta politica-pubblica ei staus in dils motivs ch'jeu hai elegiu Sagogn per mia retscherca.

Dapi che la radunonza communal vegn buca pli menada consequentamein en romontsch, prendan dapli vischins e vischinas buca romontschs part da quella. Igl interess ed engaschi per la politica locala ein da principi bein da beneventar, buca denton pil romontsch. Quei svilup gida numnadamein a scatschar il romontsch dalla veta publica.

Il romontsch ed ils immigrai a Sagogn

En quei capetel less jeu presentar ils resultats dallas intervestas e cunquai ils meinis davart il lungatg ch'ei vegni esprimi dallas mummas e dils babs intervestai.

Jeu hai integrau sapientivamein el text dapli citats da mummas. Concernent il manteniment e la promoziun dil romontsch giogan ellas numnadamein ina rolla relativamein gronda. Pil solit passentan ellas dapli temps culs affons ch'ils babs ed aschiditg ch'ils affons ein pigns gidan ellas a far ils pensums da scola. «Cur che miu buob veva in onn hai jeu entschiet a patertgar intensivamein vida mia derivonza, miu lungatg-mumma e mia identitad. Dapi quei temps drovel jeu aunc adina il romontsch per caussas da mingadi. Per raquintar historias ed exprimer sentiments drovel jeu denton il tudestg.» (Citat d'ina mumma che s'engascha fetg pil romontsch.)

Sco gia menziunau sura ein duas tiarzas dallas famiglias intervestadas linguisticamein mischedadas, silmeins in dils geniturs tschontscha pia romontsch. Da principi buca ina schliata premissa pil futur dil romontsch, denton per gronda part ein gest las dunnas buca romontschas!

Aspects positifs dall'integraziun linguistica a Sagogn

«Il lungatg en scola ei buca stau ina raschun da buca vegnir a secasar a Sagogn. Jeu hai giu il sentiment ch'ils affons damognien quei.» (Citat d'ina mumma buca romontscha ch'ei setratga cun sia famiglia da Glion a Sagogn avon 13 onns.) Il romontsch sco lungatg d'instrucziun ei stau - per in tierz dils geniturs intervestai, tuts da famiglias linguisticamein mischedadas - ina raschun impurtonta per secasar a Sagogn. Priu ora treis intervestai beneventan tuts che l'instrucziun en scola succeda per romontsch. Dall'impurtonza dall'instrucziun romontscha pil manteniment dil romontsch ein ils immigrai cunscients.

«Per affons cun in'intelligenza normala ei la bilinguitad insumma buc in problem», gi ina mumma ch'ei sezza carschida si cun dus lungatgs. Da quei meini ein praticamein tut ils intervestai. Buc ils affons, mobein ils geniturs han mintgaton breigia cul romontsch sco lungatg d'instrucziun, surtut sch'els han da gidar a far ils pensums da scola. Il romontsch en scola ei pils geniturs, pil pli las mummas, gest la caschun per s'occupar dil romontsch. La tenuta positiva enviers la bilinguitad dils affons han ils geniturs precisau sco suonda: la cumpetenza d'in lungatg jester promovi en general il patertgar sistematic e formeschi en special la capientscha per in sistem linguistic, ina buna basa per emprender ulteriurs lungatgs jasters.

Tut ils intervestai buca romontschs frequentan ni han frequentau cuors da romontsch. Ils cuors da romontsch vegnan giudicai da tuts sco buns. Per las mummas che s'occupeschan en general pli intensivamein dil romontsch ch'ils umens ei la scoletta ni la scola savens la raschun per emprender romontsch.

Il cumportament e la tenuta da quellas paucas persunas da Sagogn che tschontschan aunc consequentamein romontsch - surtut il plevon ed in scolast - vegnan schazegiai dils intervestai. Els fussen cuntents sch'ei dess dapli persunas cun quella tenuta.

Il s'intervistai constateschan ch'ils giuvens Romontschs da 20, 30 onns ein oz savens puspei pli cunscients dalla cultura romontscha che lur geniturs e che quels tschontschan puspei dapli romontsch in cun l'auter. Cunquei crescha era la speranza sin in meglier avegnir per il romontsch.

Treis quartas dils dumandai giavischan che las publicaziuns ed informaziuns communalas succedien en dus lungatgs. Cun quei survetsch sappien els acceptar bein che Sagogn ei ufficialmein ina vischnaunca romontscha.

Aspects negativs

Ei maunchi la confruntaziun cul romontsch ed il sforz da stuer tschintschar romontsch. Quella remarca pertucca schibein uffecis, per part la legislaziun, persunalitads e surtut la populaziun indigena romontscha. Il s dus proxims criteris pertuccan sulettamein la populaziun indigena:

Cun excepziun da l'elita culturala maunchi als Romontschs ed allas Romontschas la schientscha per igl agen lungatg e l'atgna cultura ni che quella seigi pintga. Il s'intervistai han pil pli negina explicaziun per quella situaziun. Ed il s cumbats da concorrenza denter il s representants dils differents idioms fan mo scurlar il tgau. Il s'intervistai deploreschan quei, pertgei quels cumbats da pussonza smasien aunc pli fetg las schanzas da surviver pil romontsch.

Bia sto semigliurar per ch'il romontsch sappi restar a Sagogn in lungatg che viva

En numerus discuors hai jeu sentiu da principi beinvulientscha enviers il romontsch, ina beinvulientscha che vegn argumentada sco suonda: Jeu respectel la cultura veglia indigena, jeu s'adatteschel allas isonzas dils indigens, ni jeu hai semplamein plascher dil romontsch. Silmeins ina pintga promptadad da s'integrar linguisticamein ei avon maun tier il s immigrai. Denton, quella beinvulientscha e quei respect vegnan per bia buca a tonscher per far renescher il romontsch.

Sin mia damonda, tgei ch'ins savess far persunalmein pil romontsch, hai jeu adina puspei survegniu la risposta: *tschintschar*, tschintschar romontsch. Che quei recept ei il pli efficient per promover il lungatg ei a tuts evident. Duas damondas restan denton, pertgei che nus havein tonta breigia da tschintschar in lungatg jester e co ins sa superar quellas difficultads. Las risposte sin quellas damondas ein fetg differentas ed individualas perquei che quellas dependan dil caracter, da facturs psicologics e socials. Perquei less jeu dar cheu mo entgins impuls generals pil cumportament persunal che duess nezegiar al romontsch: Superar las atgnas retenientschas, disas, cumadeivladads e negligientschas. Tener da frestg igl entusiassem e l'energia svegliai els cuors da romontsch, ni il mument ch'ils affons ein entrai en scola ni scoletta. Sviluppar in agen sforz da seconfruntar cul romontsch en las pli differentas situaziuns. Midar flexiblamein denter il s dus lungatgs, aschi

nuncumplecadamein sco ils affons. E la finfinala: tuts, schibein ils Romontschs sco buca Romontschs, ston tschintschar pli consequentamein romontsch.

Ils Romontschs e buca Romontschs ston s'engaschar communablamein bia pli intensivamein pil romontsch. Pertgei buca trer a nez cunscientamein la beinvulientscha dils buca Romontschs? Ils Romontschs stuessen mintgaton prender pli serius ils sforzs linguistics dils buca Romontschs. «Jeu sesentel sco in tappalori sch'jeu continueschel a tschintschar romontsch en in discuors e sch'jeu survegnel tuttina continuadamein rispostas tudestgas. Lu cedel era jeu.» (Quella dunna ha adina puspei priu nova iniziativa per migliurar siu romontsch.)

Savens eran las constataziuns dils intervestai denton cuntradictorias: D'ina vart han els punctuau ch'ei maunchi il sforz d'emprender romontsch. Da l'autra vart serevolteschan els denton sch'ei vegn discurreu romontsch en secturs che pertucan concretamein lur veta da mintgadi e che tangheschan directamein lur interess, p.ex. a caschun dallas seras da geniturs en scola.

Co vinavon?

Il project d'integraziun duess vegnir continuaus en ina pli gronda rama en ulteriuras vischnauncas romontschas. Ins stuess risguardar vischnauncas pli periferas e pli pintgas che Sagogn, sco era vitgs d'auters idioms romontschs. Ultra dils immigrai stuessen ins integrar ulteriuras gruppas dalla populaziun e, surtut, era ils Romontschs sezs. En mintga cass eis ei buca inutil da s'occupar da damondas d'integraziun e d'assimilaziun, pertgei las migraziuns enteifer nos cunfins, denton era ordeifer quels, vegnan a s'augmentar el futur ed ei vegn a dar adina dapli societads multiculturalas. En fasas da revuelta para ei a mi impurtont, per l'atgna identitad ed orientaziun, da star fideivels ad atgnadads culturalas, p.ex. al romontsch, e da tgirar quellas.

Translaziun: Anita Mazzetta

...
Dis pli dirs veggian a vegnir.

